

## ОСОБЛИВОСТІ АКАДЕМІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

**Ірина Володимирівна САЛЕНКО,**

*кандидат юридичних наук,  
доцент кафедри трудового права та  
права соціального забезпечення  
Київського національного університету  
імені Тараса Шевченка  
<https://orcid.org/0009-0004-7165-7533>*

Академічна доброчесність як правова категорія набула нормативного закріплення в українському законодавстві порівняно нещодавно, проте її значення для функціонування системи вищої освіти важко переоцінити. Відповідно до ст. 42 Закону України «Про освіту», академічна доброчесність визначається як сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та наукових досягнень [1]. Прийняття Закону України «Про академічну доброчесність» (№ 4742-IX від 18.12.2025) суттєво конкретизувало систему обов'язків та відповідальності науково-педагогічних працівників (далі – НПП) у цій сфері [2].

Аналіз правозастосовної практики засвідчує суттєву проблему: закон встановлює загальні принципи, проте їх реалізація залишається неоднорідною. Як зазначено в Державній антикорупційній програмі на 2023–2025 роки, присудження наукових ступенів та присвоєння вчених звань нерідко відбувається із використанням корупційних практик та інших проявів недоброчесності [3]. Це свідчить про недостатню ефективність існуючих правових механізмів.

### **Система обов'язків НПП у сфері академічної доброчесності.**

Законодавче закріплення обов'язків НПП здійснено насамперед у Законах «Про вищу освіту» [4] та «Про академічну доброчесність» [2]. Система обов'язків має двоїсту природу, поєднуючи позитивні (активні) та негативні (пасивні) елементи. До позитивних обов'язків належать: ґрунтування діяльності на надійних і достовірних даних; перевірка достовірності інформації; встановлення зрозумілих вимог до навчальних завдань із прозорою системою оцінювання; доброчесне оцінювання робіт здобувачів із перевіркою на відсутність ознак порушення академічної доброчесності [2]. Негативні обов'язки мають характер заборон: академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація, присвоєння авторства тощо.

**Санкції за порушення академічної доброчесності.** Закон «Про академічну доброчесність» передбачає множинність можливих санкцій: виключення зі складу вченої ради (від 1 до 3 років); позбавлення права участі в атестації здобувачів; позбавлення права на участь у конкурсах щодо отримання грантів та програмах академічної мобільності; позбавлення права бути науковим керівником/консультантом [2]. Крім того, працівник, притягнутий до академічної відповідальності, протягом року не може подавати документи на присвоєння педагогічного (вченого) звання [2].

**Процесуальні гарантії та проблема співвідношення видів відповідальності.** Забезпечення процесуальної справедливості є фундаментальною вимогою при розгляді справ про порушення академічної доброчесності. Судова практика підтверджує, що протиправність поведінки працівника полягає в порушенні трудових обов'язків, закріплених у КЗпП [5], правилах внутрішнього розпорядку, посадових інструкціях та трудовому договорі, а в наказі про накладення дисциплінарного стягнення обов'язково має бути зазначено фактичні обставини порушення [6].

Центральним питанням є співвідношення академічної та дисциплінарної відповідальності. Відповідно до ст. 147 КЗпП [5], за порушення трудової дисципліни до працівника може бути застосовано дисциплінарне стягнення. Оскільки НПП приймаються на роботу шляхом укладення трудового договору [4], до них може застосовуватися як академічна, так і дисциплінарна відповідальність. Критики зазначають, що подвійне притягнення суперечить принципу *non bis in idem*. Проте, на нашу думку, академічна та дисциплінарна відповідальність мають різну правову природу: академічна захищає інтереси академічної спільноти та довіру до наукових результатів, дисциплінарна – інтереси роботодавця та трудову дисципліну. Тому їх паралельне застосування є допустимим за умови дотримання принципу пропорційності.

**Проблеми правозастосування.** Аналіз судової практики засвідчує неоднозначність тлумачення норм про відповідальність за порушення академічної доброчесності. Зокрема, рішення Чернігівського окружного адміністративного суду (справа № 620/558/19) встановило, що обов'язковою умовою притягнення працівника до відповідальності є його вина, водночас фактично було застосовано колективну відповідальність без ідентифікації окремо визначеного порушення конкретних працівників [7]. Це суперечить принципу індивідуалізації відповідальності.

Окремою проблемою є строки давності. Відповідно до Державної антикорупційної програми, щодо дисертацій, захист яких відбувся після 6 вересня 2014 р., жодних строків давності немає, тоді як для більш ранніх робіт перевірка неможлива за жодних обставин [3]. Така асиметрія потребує законодавчого врегулювання.

**Висновки.** На підставі проведеного аналізу можна сформулювати такі тези. По-перше, академічна доброчесність є комплексним правовим інститутом, який поєднує етичні принципи та юридичні норми, а система обов'язків НПП має двоїсту природу (позитивні та негативні обов'язки). По-друге, академічна відповідальність є особливою формою юридичної відповідальності, паралельне застосування якої з дисциплінарною є допустимим за умови дотримання принципу пропорційності. По-третє, основними проблемами правозастосування залишаються: відсутність чіткої градації санкцій залежно від тяжкості порушення; невизначеність строків давності; застосування колективної відповідальності замість індивідуалізованої. По-четверте, доцільним є законодавче закріплення мінімальних стандартів процедури розгляду справ на рівні закону, стандартів доказування та чітких критеріїв диференціації санкцій, що забезпечить однакові гарантії прав НПП незалежно від локального регулювання конкретного університету.

**Список використаних джерел:**

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 14.06.2026).
2. Про академічну доброчесність : Закон України від 18.12.2025 № 4742-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4742-20> (дата звернення: 14.06.2026).
3. Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки : Постанова КМУ від 04.03.2023 № 220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-п> (дата звернення: 14.06.2026).
4. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 14.06.2026).
5. Кодекс законів про працю України : Закон УРСР від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 14.06.2026).
6. Рішення Київського районного суду м. Одеси : справа № 520/4685/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72885274> (дата звернення: 14.06.2026).
7. Рішення Чернігівського окружного адміністративного суду : справа № 620/558/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81363227> (дата звернення: 14.06.2026).